

A katonai ügyészség és a határőrség együttműködése 1957–1963 között

Szerző : Fórizs Sándor

Bevezetés

Tanulmányomban a katonai ügyészségek és a határőrség együttműködésével, közös tevékenységével foglalkozom, egy rövid időszakra leszűkítve a vizsgáldást. Ez az általam önhatalmúlág kiválasztott mintegy hatéves terminus különös szakasza a határőrség történetének. A szervezet működése 1956 végén megroppant, a fegyelmi helyzete szinte lehetetlenné tette, vagy legalábbis jelentősen akadályozta az akkori feladatai végrehajtását.¹ Hozzávetőlegesen 1963-ig tartott a számtalan, a katonai ügyészségeket is érintő kedvezőtlen körülmények leküzdése. Mindezek indokolják az időszak sajátosságainak vizsgálatát. Ugyanakkor egy publikáció esetében lehetetlen összefoglalni a kérdéskört az események kiterjedt jellege, sok fajtája és nagy száma okán. Az ügyészség érintett volt a külföldre szökések, az „egyszerű” szökések, halálos és súlyos sérüléssel járó fegyverhasználatok, a műszaki záron bekövetkezett aknasérülések és halálesetek, a fegyveres balesetek, a súlyos gépkocsibalesetek, a széles skálájú katonai bűncselekmények, polgári és katonai panaszok és beadványok vonatkozásában. Ezek mellett felügyeleti ellenőrzést gyakorolt a határőrkerületek (összesen 11) felett, felügyelte a határőrkerületek nyomozó tisztjei szakmai munkáját, számukra felkészítő foglalkozásokat tartott, előadások keretében igyekezett megelőző munkát végezni a sor- és a hivatásos állomány körében. Az ügyészség vezetője ellenpólusa lehetett a kerületparancsnokok – tulajdonképpen közel teljes, a párt és politikai szervekkel kisebb mértékben megosztott – hatalmának. Az ügyészség feladatait és jogosultságát minisztertanácsi rendelet² foglalta össze. Ennek 26. §-a konkretizálja, hogy illetékességük a határőrségre is kiterjed: *„A katonai ügyészségnek a jelen rendeletben az ügyészi felügyelet tekintetében a Néphadsereg körére megállapított jogköre a katonai büntető eljárás alá tartozó egyéb fegyveres és rendészeti testületekre is kiterjed, amennyiben a felügyelet az e testületek számára előírt szolgálati rend és fegyelem megtartását, illetőleg az előjáró fegyelmi jogkörét, vagy a katonai büntető eljárás körét érinti.”*³

Amennyiben egyes területeken megpróbáljuk az események számát a matematika nyelvére lefordítani, igen nagy nehézségekbe ütközünk. Nincsenek a levéltárban átfogó, hosszú időre kiterjedő statisztikák. Az adatokat a kutatónak egyenként szükséges megtalálnia. Ez még a külföldre szökésekre (akkori megnevezéssel hazaárulásokra) is vonatkozik, pedig azokat súlyosságuk miatt muszáj volt pontosan nyilvántartani. Az itteni nagy számokból következtethetünk arra, hogy a kivizsgálások egymást érték:

- 1954-ben 7 fő,
- 1955-ben 21 fő,
- 1956 szeptemberéig 9 fő,
- október 23. és 1957. szeptember 1-je között 505 fő⁴,
- január 1-je és október 25. között 19 fő⁵,
- 1961-es évben szeptember 15-ig 8 fő sorkatona szökött külföldre, kettő főt pedig kísérlet közben lőttek agyon⁶.

Hasonló a helyzet az aknamezőn történt felrobbanásokkal kapcsolatban. Az 1957-es évben megsérült személyek számát az ügyeleti okmányokból lehet összegezni:

- határőr sorkatona: 15 fő;
- határsértő: 13 fő;
- aknatelepítő honvéd műszaki sorkatona: 2 fő;
- államhatárnál dolgozó civil személy: 2 fő;
- hivatásos határőr tiszt és tiszthelyettes: 1-1 fő.

Az 1958-as év egyik dobozában⁷ 12 határőr, köztük 1 tiszt, 1 a határ mellett dolgozó polgári személy, valamint 1 nyolcéves kisfiú sérüléséről találhatóak jelentések.

1959 és 1964 között 29 főt fogtak el, akik az aknamezőn sérültek meg. Elgondolkoztató, hogy ebben az időszakban 44 fő műszaki határőr sérült meg, számuk meghaladja a sérült határsértők számát.⁸

A vizsgált évek során a határőrség vonatkozásában változott a katonai ügyészség helyzete.

Az országos parancsnok még 1952-ben tett javaslatot⁹ „saját”, a határőrség szervezetén belül működő katonai ügyészi csoport létrehozására. Ebben hivatkozott a honvédelmi miniszterre, aki a „014-es számú parancsában az igazságügyi szervek munkájának megjavítására elrendelte azok átszervezését”: *„Az átszervezés célja a csapatoknál előforduló bűnesetek gondos kinyomozása, a csapatparancsnokok támogatása, szoros együttműködés a csapatokkal a katonai vasfegyver megszilárdítása, az erkölcsi-politikai állapot állandó megjavítása végett.”*¹⁰

Öt pontban foglalta össze a javaslat lényegét.

Nyilvánvaló, hogy a határőrség szervezetén belül tevékenykedő ügyészi csoportot könnyebb volt kezelni, mint egy külső szervvel egyeztetni. Az ötlet beleillett az akkori politikai szemléletbe, elfogadták. Az ügyészségi csoport szervezetét az országos parancsnok egyik 1956. decemberi jelentéséből¹¹ ismerhetjük, amelyet a fegyveres erők és közbiztonsági ügyek miniszterének terjesztett fel. Az időpont nyilvánvalóan nem a véletlen műve.

Ügyészségi csoport, összesen 13 fő:

- ügyészség vezetője: 1 fő ezredes,
- ügyész: 3 fő őrnagy,
- ügyész-nyomozó: 2 fő őrnagy,
- irodavezető: 1 fő hivatásos tiszthelyettes,
- gépirónő: 4 fő irodai rendfokozatú,
- gépkocsivezető: 2 fő határőr sorkatona,

Az önálló határőr katonai ügyészséget 1958 januárjában szüntette meg az országos parancsnok.¹² *„A Katonai Főügyész Elvtárssal egyetértésben a Határőrség Katonai Ügyészségének ügyészeit 1958. január 1-gyel a Budapesti, a Szegedi, a Győri, a Kaposvári és a Debreceni Katonai Ügyészségekhez vezényelem. A Határőrség Katonai Ügyészségének központosítását Budapest székhelyre ezzel megszüntetjük és a jövőben a határőrök bűnügyeiben az egyes területi katonai ügyészségekhez vezényelt határőr ügyészek járnak el.”*¹³

A katonai ügyészségek elé terjesztendő feljelentéseket ettől az időponttól ahhoz az ügyészséghez kellett küldeni, amelynek területén a bűncselekményt elkövették. Abban az esetben is, amennyiben például az adott őrs már másik ügyészség területéhez tartozott, mint a kerületparancsnokság. A kerületek nyomozótisztjei is az újonnan kijelölt ügyészségekkel tartották a kapcsolatot. A személyzeti parancsokat továbbra is a határőrség vezetése írta alá. A határőrség ebben az időszakban (egészen a 21. század elejéig) a fegyveres erők része volt, ennél fogva a katonai büntetőjog személyi hatálya a katona által elkövetett bármely bűncselekményre kiterjedt.

Publikációmhoz a nagyszámú, különböző jellegű történetek közül igyekeztem egy-egy típuseseményt feldolgozni. Az eredeti okmányokban az érintett személyek teljes neve szerepel, amelyeket itt a kezdőbetűkkel jelölök. Szakmai kérdésekben a levéltári anyagokon kívül más forrást is igénybe vettem.¹⁴ Azoknál az eseményeknél, amelyek a határőrség műszaki zárja mellett történtek, *Sallai János* írását¹⁵ használtam fel.

Egy éves jelentés áttekintése

A levéltárban a kutató sohasem tudhatja, hogy hirtelen mi akad a kezébe. Jelen dossziében egy összefoglaló szerepel.¹⁶ A hozzáfűzött magyarázat szerint a határőrség országos parancsnoka részére kivonatoltak egy ügyészségi anyagot, „*a kerületi ügyészek által a Legfelsőbb Katonai Ügyészségnek megküldött év végi jelentések*”-ből. Csupán a határőrségi vonatkozású részeket foglalta össze a kidolgozó, belső ügyészségi témák nem szerepelnek benne, de szakmai szempontból roppant érdekes, egyes különleges esetek, illetve az adatok miatt, amelyek jelen esetben az ügyészségtől származnak. A dokumentum határőrségi parancsnoksági fejrészszel rendelkezik, dátum és aláírás nélkül. Az időpontot és a keletkezés mikéntjét a kísérőlevélből ismerjük. Az összeállítás sorra veszi a katonai ügyészségeket, Debrecen, Szeged, Kaposvár, Pécs, Budapest, Győr, a 11 határőrkerület és az ügyészségek együttműködését vizsgálja, valamint a határőrség részéről bekövetkezett cselekmények jellegét és gyakoriságát. Elolvasásakor a határőrség országos parancsnoka – aki részére az anyag készült – láthatta, miként vélekedtek a katonai ügyészségek vezetői a határőrségről, és melyek voltak a leggyakoribb problémás esetek. Szemmel láthatóan az egyes ügyészségek nem egyforma rendszerben építették fel jelentésüket és ezért a határőrkerületek áttekintése sem azonos.

Bizonyos szempontból elképesztő az ügyészségek elé került bűncselekmények magas száma, holott mint láthatjuk, a kerületparancsnokok igyekeztek a történeteket „házon belül”, fegyelmi úton lerendezni.

Kerületekre vonatkozó adatok

- Orosháza, 23 személy ellen tettek feljelentést, nagyrészt elalvás szolgálatban, 3 tisztt, 1 tiszthelyettes, 1 tisztes, 18 határőr, vádemelés 5 esetben történt, fegyelmi eljárásra átutalás 14 eset, az eljárást megszüntették 4 esetben.
- Kiskunhalas, 46 személy ellen indult eljárás. Zömében bűncselekmény elkövetése ittas állapotban, 6 tisztt, 3 tiszthelyettes, 4 továbbszolgálat tiszthelyettes, 33 határőr. Bűncselekmények: társadalmi tulajdon ellen 8 eset, őrszolgálati büntett 9 eset, garázdaság 6 eset, szökés 1 eset, egyéb 18 eset.

Az anyagból látható, hogy a szegedi ügyészség és a kiskunhalasi kerületparancsnok között igen rossz a kapcsolat. Felvetik, a parancsnok két esetben nem hajtotta végre a kért letartóztatást. Egyik egy tiszthelyettes lopási ügye, aki rádió-alkatrészeket lopott és eladta azokat. A késve

megtett intézkedések lehetővé tették a bizonyítékok részbeni eltüntetését. A másik, „5 footballista erőszakos nemiközösülést követett el. A letartóztatást nem hajtotta végre N alez. azzal az indokkal, hogy akkor vasárnap egy fontos football mérkőzést elveszítenének.”¹⁷ Más módon sem támogatta az ügyészség munkáját, például gépkocsi biztosításával.

- A kaposvári ügyészség 1959 és 1960 adatait jelentette a bűnügyek területéről.

Nagykanizsai kerület 53/20 bűnügy, pécsi kerület 23/17 bűnügy, zalaegerszegi kerület 17/9 bűnügy.

Nagykanizsán romlott a fegyelmi helyzet az adatok ellenére, írják. Az ügyészségi törvényességi felügyeleti ellenőrzés 8 esetet állapított meg, amikor a kerület nem tett feljelentést. A bűncselekmények elkövetőit a kerületparancsnok fegyelmi eljárásban kívánta felelősségre vonni. Az ügyészség pótlólag nyomozást rendelt el.

„A ker. pk. utóbb sem járult hozzá a vádemeléshez úgy, hogy az ügyészségnek a Legfőbb Ügyészségre kellett felterjeszteni a vádemelés kérését, melyet minden esetben engedélyeztek.”¹⁸ Ez az eljárás mód liberalizmushoz vezetett, zuhant a szolgálat ellátásának színvonala. Az anyag példákat sorol fel örsönként.

„Sok esetben a Nagykanizsa-i ker. pk. (kerületparancsnok) az ügyésznek csak későn, hónapok múlva hozza tudomására a bűncselekményeket. Sok esetben kerülő úton jut az ügyészség tudomására. [...] Mivel a bűncselekmény elkövetése óta huzamos idő telt el, az ügyészség kénytelen volt fegyelmi eljárásra való átutaló határozatot hozni.”¹⁹

Felvetik, a parancsnokkal többször folytattak beszélgetést a kérdésről, minden eredmény nélkül. A törzsfőnökkel (törzsparancsnok), az alakulat második számú vezetőjével jó a kapcsolat. Az ügyészség megérti a határőrségi sajátosságokat, sok gyaloglás, nagy fizikai igénybevétel, figyelő járőrök elalvása stb.

- Pécs, „[A] ker. pk. elvértve lépi túl a hatáskörét. Őrszolgálati büntetést fegyelmileg vont a felelősségre az illetőket.” 9 esetben volt vádemelés és tartottak helyszíni tárgyalást is.
- Balassagyarmat, a budapesti ügyészség írja, őrszolgálati bűncselekmény 28 esetben volt. Ebből 16 vádemelés, 12 esetben fegyelmi eljárásra utalás, két bűnügyben 5 személy lett elítélve.

A parancsnok nem foglalkoztatja eléggé a nyomozótiszteket, azonnal az ügyészséghez fordul, de a továbbképzésekre sem engedte el őket, más irányú lekötöttségükre hivatkozik, így azok igen gyengén képzettek.

- A győri ügyészség illetékességi területén – ide tartoznak a győri önálló zászlóalj, a csornai, szombathelyi és zalaegerszegi kerületek – feljelentést tettek: Győr 13 alkalommal 18 fő ellen, Csorna 49 alkalommal 71 fő ellen, Szombathely 35 alkalommal 53 fő ellen, Zalaegerszeg 30 esetben 47 fő ellen. Összesen 127 esetben 189 fő ellen. Egy év „termésének” ezek a számok igen jelentősek. Őrszolgálati bűncselekmény 47 eset, testi épség veszélyeztetése 20 esetben, társadalmi tulajdon elleni bűncselekmény 18 eset. Ez az ügyészség említi meg a „kibúvás bűncselekmény”, szolgálatból történő kibúvás kategóriát. „Sok esetben a harcosok megbízhatatlannak játsszák meg magukat, hogy a szolgálat alól kibújhassanak. Nyugati államokban lakó rokon- és ismerősök

levelezését mutogatják, és ezáltal terjesztik azt a hírt, hogy ők is ki akarnak menni. Néhány ilyen esetben tartott nyílt tárgyalás csökkentette ezek számát [...] „Megelőző módszerek. Helyszíni nyilvános tárgyalás, mivel ennek visszatartó hatása van, a kibúvásos és őrszolg. bűncselekményeknél.”²⁰

Az ügyészségi anyag a megoldást, a fegyelmi helyzet javítását az eljárás minél gyorsabb lefolytatásában látta, hogy frissen hasson a büntetés.

A felügyeleti ellenőrzésnél megállapították, hogy nagy a tisztek megterhelése. Háromszor annyi, mint a bejegyzett szolgálati idő, mivel különböző jogcímeken vannak foglalkoztatva. Átlagosan napi 14 óra lekötöttség tapasztalható, és a kimerültség miatt képtelenek arra, hogy így éjjel rendszeres ellenőrzést tartsanak.

Az általános felügyeleti munka tapasztalatai szerint a kerületparancsnokok túllépik a hatáskörüket, az anyag hoz egy példát: A parancsnok „Szigorú feddés” fenyítésben részesítette A. P. századost, aki H. L. és M. G. nevű határőröket egymással megpofoztatta a saját irodájában, mivel azok szénkihordás közben szeszestalt fogyasztottak. M. G. határőr pofon ütötte többször H. L. határőrt, de H. L. megtagadta az ez irányú parancsot.

Az ügyészség álláspontja: az előző cselekmény – a Kbtkt. 74. § (1) bekezdésébe ütköző – alárendelt tetteges bántalmazása. Ez túlhaladja a Bpé. 27. § (1) bekezdésébe foglalt 1 éves büntetési tételt, mely esetben a parancsnok ügyészi fegyelmi utaló határozat nélkül az ügyet saját hatáskörébe vonta.

Az elalvásos esetekkel kapcsolatban abban állapodtak meg a parancsnokok az ügyészséggel, hogy az elalvások tekintetében ők döntenek és állapítják meg, hogy csekély jelentőségű-e az esemény vagy nem. *„A csornai ker. pk. több esetben törvénysértést követett el, mivel túllépte hatáskörét az ügyek elbírálásánál és fegyelmileg vont felelősségre olyan esetekben, amikor az ügyészségnek kellett volna átadni.”²¹*

A kerületparancsnok parancsban hirdetett ki fenyítést olyan esetben, ami az ügyészségre tartozott volna, például *„P. L. őrm-t 20 nap egyszerű fogsággal fenyítette meg. Nevezett 1960. 06. 17-én szolgálati úton Sopronban nagyobb mennyiségű szeszestalt fogyasztott. Ezt követően nyílt utcán botrányt okozott azáltal, hogy polgári személyeket tettegesen bántalmazott. Cselekményével kimerítette a garázdaság és többrendbeli testisértés büntetést. [...] Megállapításunk szerint a nyugati határon az őrszolg. büntetett a Kbtkt 88§ /1/ bek-be lehet ütköztetni, mivel itt nem csekély, hanem súlyos jelentőségűnek számít a határőrizet jelentőségét figyelembe véve. [...] A döntés alapján vagy azonnal átadják az ügyészségnek a tettet, letartóztatják és a vádiratot a legrövidebb időn belül a kat. bíróságnak benyújtják és ha akadálya nincsen, akkor helyszíni tárgyalást tartanak.”²²*

A fő kérdés arra vonatkozott, mi legyen az elkövetőkkel: fegyelmi, vagy ügyészségi eljárás.

Az összefoglaló jelentésben az ügyészség több esetben is negatívan nyilatkozott a kiskunhalasi kerület parancsnokáról, N. alezrederől. Vele kapcsolatban a levéltár egy másik anyagában található egy ügyészségi határozat.²³ A halasi kerületnél ezekben az években bontották le a jugoszláv államhatáron az 1950-es években korábban épített erődítmény-elemeket. Az értékes építőanyagokat polgári dolgozók és hivatásos tisztek nagy mennyiségben elsikkasztották. Velük szemben az ügyészség folytatott nyomozást. Ennek keretében vizsgálták a parancsnok felelősségét is az ellenőrzés kérdésében.

Az iratgyűjtőben található a Szegedi Katonai Ügyészség „Határozat a fegyelmi eljárásra utalásról” című határozata: „[A] Ktbt. 85. §. I. rendelkezésébe ütköző 1 rb. folytatólagosan elkövetett szolgálati hatalommal való visszaélés és a Ktbt. 83. § (3) bek. be ütköző ellenőrzés elmulasztásának büntetési indított bűnügyet a Bpé. 27. § (1) és (2) bekezdése alapján fegyelmi eljárásra utalom.”²⁴

Ezzel N. alezredes számára a legszerencsésebben végződött az ügy.

Szintén a dosszié tartalmazza az országos parancsnok levelét a „Katonai Főügyészség Vezetőjének” címezve. Ebben értesíti a főügyészt, hogy N. alezredest „megrovás szolgálatanyag ellátása miatt” felelősségre vonásban részesítette.

Egyes együttműködési esetek

Szakértői vélemény kérése²⁵

A vizsgált időszak egyik súlyos problémája volt a határőrség által működtetett műszaki zár és aknamező alkalmazása. Ezt 1957 tavaszától hozták létre és 1971-ig működtették, amikor leváltották a szovjet mintájú SZ-100-as elektromos jelzőrendszerrel. Egymást érték a polgári személyek és a határőr katonák sérülései, halálesetei. A súlyos történéseket a katonai ügyész által vezetett bizottságok vizsgálták a határőrség képviselőivel. Jelen esetünkben 1960. december 19-én aknatelepítés volt, melynek során J. I. határőr sorkatona aknában felrobbant, mindkét szemére megvakult és estében egy másik akna bal lábát ágyékból leszakította.

Az ügyész szakértői véleményt kért, és nagyon logikusan két különböző szervezethez tartozó szakértőtől. Egyikük a Magyar Néphadsereg alakulatának parancsnoka, tüzserész tiszt, a másik egy műszaki tiszt a határőrség országos parancsnokságáról.

Megállapításukat a „Szakértői bizottsági vélemény a győri katonai ügyészség B.III.025/1960. számú átiratával kapcsolatos B. J. hőr. fhdgy. és társai ellen indított bűnügyben” című anyagban foglalták össze. Az ilyen esetekhez kapcsolódó bizottsági kivizsgálásokat nem fogadták szívesen a kerületek vezetésében. A legtöbb alkalommal mindig jelentkeztek vezetési problémák, vagy a munka háttérbiztosításában találtak hiányosságokat.

Szökést megkísérlő katona agyonlövésének kivizsgálása²⁶

Az 1957–1963-as évek egyik legtragikusabb eseményei közé tartoznak a szervezet tagjai között egymás ellen lezajlott fegyverhasználatok. Ezek egyik esete a jugoszláv határon, Madarászcsárdánál történt. Érdekes, hogy az okmányok arról is írnak, hogy miként vette fel a határőrség és a katonai ügyészség az agyonlőtt határőr szüleivel a kapcsolatot. 1961. március 22-én éjjel a szolgálatban lévő járőr parancsnoka azt látta, hogy társa átment a nyomsávon, ami tiltva volt, Jugoszlávia irányába. Négyszer lőtt a fegyverével, a társa azonnal meghalt. A holttestet visszahúzták, azt nem tudta megmondani, hogy jugoszláv vagy magyar területen voltak-e. A jelentéshez tartozó vázlat szerint a nyomsáv 22,5 m-re volt a jugoszláv határvonaltól, a rajz a katona lelövését magyar területen, közvetlenül az államhatárnál jelöli.

A fegyverhasználatot a Szegedi Katonai Ügyészség képviselője által vezetett bizottság vizsgálta, végül jogosnak ítélte. Az ilyen esetekben a bizottság tagjai lehettek még a kerület elhárító alosztály képviselői, egy vezető beosztású személy a kerület törzséből (jelen esetben a kerület parancsnoka), és az akkori idők szellemének megfelelően a politikai osztály tagja. A

politikai, esetleg a pártszervek képviselőinek megjelenése a kivizsgálások során a korszak tipikus jelensége, melyet a határőrség vonatkozásában több publikáció is elemez.²⁷ Ez visszavezethető a hivatalos propagandára, amely állandóan a külső imperialista támadás veszélyéről és a belső ellenségről beszélt, s elvileg az ezek elleni felkészülés (külső háború, vagy belső ellenforradalom) az állam hivatalosan hirdetett egyik fő biztonsági törekvése volt.

Az okmányok tartalmaznak ellentmondást, amennyiben a katonát magyar területen lőtték agyon, de „a kivizsgáló bizottság a hullát még a sötétség ideje alatt elszállíttatta, valamint a vér nyomait is eltisztíttatta”²⁸ fogalmazás is itt szerepel. Nyilván erre azért volt szükség, hogy a jugoszláv szervek ne szerezzenek tudomást a történetekről: „Az ügyésséggel egyetértésben a hulla eltemetését Szegeden rendelték el, a közvetlen hozzátartozók részvételével” – írják.

Egy külön jelentés szól a szülőkkel történt kapcsolatfelvételtől. A Szegedi Katonai Ügyészség helyettes vezetőjével keresték fel őket a határőrség képviselői. Ismertették velük a Katonai Főügyészség határozatát, és néhány adatot közöltek a helyszíni kivizsgálásról. Az ügyész jegyzőkönyvet vett fel a tájékoztatásról, melyet a szülőkkel aláíratott. Az alábbi észrevételeket tartalmazza még a jelentés: „A beszélgetés befejeztével a szülők szóban kérték, hogy fiukat exhumáltathassák és községükben, Jánoshalmán temethessék el. [...] Tudomásukra hoztuk, hogy ezt a Csongrád megyei, valamint a Bács-Kiskun megyei tiszti főorvoson keresztül kérhetik. Kérésüket azonban az Ügyészség nem tartja indokoltnak. [...] Véleményem szerint a szülőket a Katonai Ügyészség határozatának ismertetése és a velük való beszélgetés során sem lehetett meggyőzni arról, hogy a fiuk ténylegesen hazaárulóvá lett.”²⁹

Nyomozást megtagadó határozat³⁰ halálos baleset esetén

Fegyverrel olyan nagyszámú baleset fordult elő a határőrségnél, hogy szinte minden levéltári dobozba jut néhány. Ez természetesen egyben a kiképzés, felkészítés kritikája is. Az elhunyt határőr PPS (dobtáras) szolgálati fegyverével akart agyonütni egy egeret. Nevetséges szituációnak mondhatnánk, de ezek a súlyzáras, esetleg már elhasználódott géppisztolyok egy függőleges irányú erős és hirtelen mozdulattól gyakran beműködtek. Ezt persze a kezelőnek is tudnia kellett volna. Az ügyészség vezető bizottság természetesen kivizsgálta az eset körülményeit és meghozta a határozatát: „halálos balesete ügyében, a nyomozást a Bp. 90. §. (2) bekezdése alapján megtagadom”. Ez az egyetlen dokumentum, és ezért is vettem fel az ismertetett okmányok közé, amely tartalmazza, hogy a határozat egy példányát az elhunyt anyjának is megküldik.

Együttműködési probléma

A katonai ügyészségek és a határőrség együttműködéséről szóló dokumentumok között csak igen ritkán bukkannak fel olyan tartalmúak, amelyek a közös tevékenység hibáit elemzik. Egy, az országos parancsnok számára a fegyelmi csoportvezető által összeállított jelentés³¹ igen kényes témával foglalkozik. 1961. július 26-án M. J. határőr főhadnagy kiszökött Ausztriába, hazaárulást követett el. Azon kívül, hogy egy tiszt szökése kirívó eset volt, a történetek azért is súlyosnak minősültek, mert nevezett felderítő tisztként szolgált. Ilyen munkakörben bizalmas adatokkal rendelkezhetett, információi lehettek a határőrséggel együttműködő külföldi és magyarországi személyekről, a felderítő szolgálat tevékenységéről. A kiszökött határőröket osztrák, angol és amerikai felderítő szolgálatok igen alaposan kikérdezték. Érdeklődésük középpontjában a határőrizet rendszere, aknamező, szolgálatellátás stb. állt. Adatszolgáltatásuk, márpedig ez mindig megtörtént, idehaza kimerítette a hűtlenség büntetettét, esetenként jobb volt számukra, amennyiben nem jöttek haza.

A kivizsgálást három szervezetből összeállított bizottság végezte, mert valamennyien érintettek voltak az ügyben:

- a Győri Katonai Ügyészség vezetője mint bizottságvezető,
- az eljárásban kezdettől részt vett dr. K. J. ügyész, r. főhadnagy,
- P. J. ügyész, r. őrnagy,
- a mosonmagyaróvári rendőrkapitányság vezetője,
- a területileg illetékes csornai határőr kerület parancsnoka.

Az Ausztriába kiszökött M. J. az események kezdetén egy hölgyismerősének este a munkaidő leteltét követően felajánlotta, hogy motorkerékpárral hazaviszi. Útközben erőszakoskodni kezdett vele. A hölgy több sérülést követően, a cipőit is elveszítve, csak nehezen tudott elmenekülni. Másnap barátnője javaslatára feljelentést tett a mosonmagyaróvári kapitányságon. A megtartott helyszíni szemle igazolta az elhangzottakat, előtalálták az elveszett tárgyakat. Mivel határőr tisztről volt szó, a rendőrség értesítette a Győri Katonai Ügyészséget, képviselőik kiutaztak Mosonmagyaróvárra meghallgatni a sértettet. A határőr felderítők munkájukból következően bejáratosak voltak a rendőrségre. M. J. véletlenül a helyszínen tartózkodott, amikor az ügyészség képviselői megérkeztek, gyorsan tájékozódott, megértette, hogy előző napi cselekményéről van szó. Motorkerékpárral lement az államhatárra és helyismerete révén azonnal kiszökött.

A fenti bizottságot most már a kiszökés kivizsgálására hozták létre. A határőrség alapvetően azt kifogásolta, hogy sem a rendőrség, sem az ügyészség nem értesítette a kerületet a vizsgálgatás megindulásáról, a feljelentés megtörténtéről, így nem tudott biztonsági lépéseket tenni egy esetleges szökés megakadályozására.

A bizottság több hibát is megállapított, amelyek hozzájárultak a történetekhez. M. J. kiegyensúlyozatlan, italozó életmódot folytatott, sok személynek pénzzel tartozott. Semmiképpen sem alkalmazhatták volna beosztásában, de előjáróinak ezekről az ügyekről nem volt tudomása.

A határőrség megkésett értesítésével kapcsolatban az alábbi megállapítás született: „[Az] ügyészség teljesen szabályosan, a Legfőbb Ügyész 25/1958. sz. Utasításának 34. pontja alapján az alábbiak szerint járt el: [...] A terheltekénti felelősségre vonásról hozott határozat elkészítése és a terhelte első kihallgatásának megtörténte után [...] a terhelte előjáró parancsnokát [...] a nyomozó hatóság a nyomozás megindításáról haladéktalanul, írásban köteles értesíteni.”

Vagyis papírforma szerint a győri ügyészség az előírások szerint járt el.

Hasonló problémák elkerülése céljából a bizottság javasolta, hogy a határőröket érintő ügyeknél a szegedi, a kaposvári és a győri ügyészségek esetében ettől eltérő, azonnali intézkedést határozzon meg a legfőbb ügyész a hatályban lévő utasítástól eltérően.

Baleset és öngyilkosság.

Sajnos a kivizsgálási okmányokból ezekben az években válogatni lehet, a bőség zavarával küszködhetünk. Igyekeztem egy különleges esetet kiválasztani, egyben egy olyan jellegűt, amely a bizottságot és az ügyészséget nehéz helyzet elé állította. A tanulmányozott dosszié³² összesen 14 okmányt tartalmaz. Közöttük egy ritkaságszámba menő témával foglalkozó, „Jelentés az öngyilkosságot elkövetett katona temetéséről, jelentés a

miniszterhelyettesnek a bekövetkezett eseményről”; egy „Helyszíni szemlejegyzőkönyv”; öt „Tanúkihallgatási jegyzőkönyv”; egy „Fegyverszakértői vélemény”, 1-1 jellemzés a két elhunytáról; „Dicséretes és fenyegetések lapja” külön-külön a két főről; „Feljegyzés” az irattárba helyezett okmányok felsorolásával és 12 helyszínen készített fénykép.

Az indító történet: polgári személyek két meglőtt katonát találtak 1962. október 31-én az erzsébetpusztai határőr őrsön az osztrák államhatárnál. A két test egymástól mintegy két méterre feküdt, és bár még volt bennük élet, szinte azonnal meghaltak.

Az alábbi személyekből álló bizottság szállt ki a helyszínre:

- P. J. r. őrnagy katonai ügyész, a bizottság vezetője,
- B. B. orvos,
- K. J. r. főhadnagy katonai ügyész, fényképész technikus,
- a határőr kerület parancsnoka,
- a határőr kerület politikai osztályának vezetője,
- egy határőr főtörzsőrmester mint fegyvermester, fegyverszakértő.

Az ügy súlyossága miatt a határőrség országos parancsnokságáról is érkezett egy csoport, bekapcsolódva a munkába. A jegyzőkönyv szerint „A bizottság 1962. október 31-én 10 órakor a helyszínre érkezett és annak során megkezdte a helyszíni szemlét”, illetve „A bizottság a helyszíni szemlét 1962. okt. 31-én 13,35-kor befejezte.”³³ A jegyzőkönyvben szerepel a helyszín általános leírása és a holttestek tereptárgyakhoz viszonyított helyzete.

- L. járőrtárs holtteste mellett és körülötte találtak töltényhüvelyeket, szétszedett AK gépkarabélyt, fegyvertisztító olajos rongyot és tisztítókészletet, táraikat 30 db tölténnyel, egyet a földön, egyet pedig a tártáskában. Súlyos fejsérülése volt, gyerektenyér nagyságú csont hiányzott a koponyájából, három méterre tőle találták meg a koponyatető darabját. Fegyverét tisztíthatta, abból lövést nem adtak le.
- N. határőr járőrparancsnok mellett találtak 2 db lömagot, töltényhüvelyeket, 8-10 becsapódás nyomát egy 40 x 20 cm-es körzetben. A helyszínt felásták lömagot keresve, többet máshol nem találtak. Bal mellén roncsolt sérülés volt látható, a bizottság nem tudta megállapítani, hány lövéstől. A fegyvere mellette, a társban 26, a csőben 1 db töltény, a kivizsgáláshoz szétszedett fegyverről megállapították, hogy azzal lőttek, kormos volt. A földön 1 üres tár feküdt. Zubbonya bal zsebénél 8 bemeneti nyílás a mellkason.

Fényképfelvételeket és részletes helyszínrajzot készítettek, a fegyvereket lefoglalták, a holttesteket elszállították törvényszéki boncolásra.

A „fegyverszakértői vélemény” szerint S. N. járőrparancsnok fegyveréből lőttek, amit a gázdugattyún, a fegyver csövében és a gázdugattyú-vezetőben lerakódott lőporfüst mutatott. Körülbelül 30-35 lövés lett leadva, a gépkarabélyt csőre töltött állapotban találták, tűzváltó sorozatlövésre állítva.

A két szerencsétlenül járt határőr példás magatartású volt és egymással is jó kapcsolatot ápoltak. Az esemény lövéseit – először több egyes, majd sorozatlövéseket – más járőrök és az őrs is hallotta.

A bizottság végleges megállapításai az alábbiak. Mindkét határőr szabálytalanul szolgálatban tisztította a fegyverét. A járőrparancsnok véletlenül egy lövéssel a társát fejbe lőtte. „*A lövés bekövetkezett és Sz. határőrt jobb füle tövére fejbe lőtte úgy, hogy a lövedék a bal füle mögött gyermekenyérnyi nagyságú csontot kiszakított.*” A sérült megmentése céljából a parancsnok egy rövid, majd két hosszú sorozatot lőtt ki segítségkérés céljából, ezt az őrsön és a területen, több helyen hallották. Mikor látta, hogy a társa meghalt, a tárban maradt 6 löszert magába lőtte, tárat cserélt és még 3 löszert kilőtt, majd meghalt.

A baleset bekövetkezéséért alapvetően a járőrparancsnok volt felelős: „*S. N. határőr járőrparancsnok gondatlanságból emberölést, a felelősségre vonástól félve öngyilkosságot követett el*” – hangzik a bizottság végleges megállapítása.

A határőrség biztosította a temetési költségeket. Az iratgyűjtőhöz tartozik egy jelentés³⁴ az öngyilkosságot elkövetett katona temetéséről. Igen ritka okmány, őszinte, részletes leírással. A holttestet a határőrség szállította a szülők házához és ott ravatalozták fel. A rokonság szóban zaklatta a határőrség képviselőit. Nem hitték el az öngyilkosságot, valamilyen titkolózásra gyanakodtak. A temetésen 500-800 fő vett részt. Az elhangzott beszédekben szintén a határőrséget hibáztatták.

Az elhunytat kísérő őrnagy jelentése szerint, aki a halottal érkezett a szülői házhoz, ott az apa azonnal kiabálni kezdett vele, „*ilyen vendéget nem fogad, menjek a halottal, ahova akarok, neki a fiát élve hozzuk vissza, mert mi azt élve vittük el [...] kiabálni kezdett, hogy mi gyilkosok vagyunk és nem mondjuk meg az igazat.*” Arról beszéltek, hogy a határőrség nem akar nyugdíjat fizetni, ezért titkolják el a halál pontos okát. A szertartást vezető pap 2 és fél órás beszédében szintén a halál ellentmondásos voltát emlegette. „*A család rendkívül egyszerű körülmények között, nádfedeleles házban, földes lakásban lakik. Fájdalmukat fokozta az a tény is, hogy ez volt a család harmadik halottja, négy testvér közül lényegében jelenleg életben maradt 10 éves kisfiuk van.*”³⁵

Egy kérelem

A következő, egészen rövid okmány rámutat, hogy az itt feldolgozott esetekben, mivel a kivizsgálásokat a katonai ügyészség vezette és fogalmazta meg a végső állásfoglalást, a külvilág felé szintén az ügyészség tartozott elszámolni.

Dossziénkban³⁶ egy, a katonafiát elveszített apa kérelméről van szó, aki fia halálának körülményeit kéri kivizsgálni, mert mint írja, arról ellentmondó híreket hallott. Levele nem található az okmányok között. Kérelmét a Honvédelmi Minisztériumhoz küldte, ez is mutatja, nem volt tisztában azzal, hogy fia nem a honvédség, hanem a határőrség állományában szolgált. A minisztérium a levelet illetékességből átküldte a Belügyminisztériumba. A belügy „BM Kérelmek, Panaszok, Bejelentések Irodája” fejrészes írással tovább irányította a határőrség titkárságára. Az iratgyűjtőben megtalálható a határőrség felterjesztése a Budapesti Katonai Főügyészségnek „az ügyben történő intézkedés végett”, csatolva a család kérelmét. Vagyis a történetek és intézkedések szervezeten kívüli képviselője már az ügyészségre tartozott. A katona halálának körülményeiről és a további ügyintézésről nincs adatunk.

Reagálás ügyészségi ellenőrzésre

Az országos parancsnoki parancsgyűjteményben található egy utasítás³⁷, amely a katonai ügyészségi ellenőrzés tapasztalatainak feldolgozásáról intézkedik. Számomra meglepő, hogy

az ügyészség milyen széles területen – ez esetben éppen a gazdálkodás vonatkozásában – és milyen átfogó mértékben vizsgálta a szervezet működését. Jelen esetben arra következtek, súlyos problémák, szabálytalanságok merülhettek fel, máskülönben miért kellett volna például éppen az élelmezés területét átvilágítani: „A katonai ügyészségek 1962. második felében 10 kerületnél és 27 őrsnél vizsgálatokat tartottak. A vizsgálatok az élm.³⁸ szolgálat terén használatos áruátvételi elismervények és az élelmiszer utalványok használatával, továbbá az élelmiszerek kiadásával, vételezésével, valamint a visszavételezésekkel kapcsolatos szabályok betartására terjedtek ki.”³⁹

Egyébként a határőrségnek ekkor tíz kerülete volt, tehát a teljes szervezetre kiterjedt a felügyeleti ellenőrzés. Nyilván volt mire reagálni, mert a parancsnoki utasítás öt oldalon sorolja fel a tennivalókat, holott emellett létezett egy gazdálkodási szabályzat.

Zárógondolatok

A publikáció a határőrség és a katonai ügyészség együttműködése vonatkozásában nem tárja fel a kapcsolatok teljes palettáját. Az túl széles területre terjedt ki és én igyekeztem a különlegesebb eseteket, a sajátos történetekből egy-egy szituációt feldolgozni. Így alapvetően hiányoznak a szolgálati bűncselekmények – főleg a határőrségre egykor igen jellemző elalvás szolgálatban, szolgálati hely elhagyása, menetvonalról letérés, leittasodás szolgálatban – amelyek az ügyek 80 százalékát kitették. Persze ehhez jött még a parancs iránti engedetlenség, a bajtársi lopás, a társadalmi tulajdon megkárosítása, a közlekedési baleset elkövetése. A kerületparancsnokok megtették a feljelentést, a katonai ügyészségek elkészítették a vádiratot, esetleg megtagadták a nyomozást és az ügy visszakerülhetett parancsnoki hatáskörbe, vagy éppen ellenkezőleg, a katonai bírósághoz.

Az ügyészségek meghatározó szerepet játszottak. Én ennek egyik igen pozitív oldalát abban látom, hogy esetenként a parancsnokok ellenpólusaként funkcionáltak; mintegy fékeztek az egyszemélyi vezető mindenre kiterjedő működését. Az egyik levéltári anyagból kitűnik, amikor a felügyeleti ellenőrzés megállapítja, hogy a katonák terhelésénél nem veszik figyelembe a határőrizeti szabályzat előírásait, az országos vezetés a szabályzat pontjai módosításában keresi a megoldást.

Ugyanakkor az ügyészség tevékenysége hozzájárult az általános fegyelem javításához, mind a sorállomány, mind pedig a tiszti állomány esetében. Az utóbbi kategóriánál feltűnő a sok anyagi jellegű visszaélés, gazdasági bűncselekmény. A konkrét cselekmények, halálesetek kivizsgálása mellett a leginkább egy-egy alakulat helyzetének átfogó felügyeleti ellenőrzését tartom a legjelentősebb segítségnek.

Fórizs Sándor, CSc, ny. egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Doktori Iskola

Fórizs Sándor, CSc, ny. egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Doktori Iskola

1. Lásd Fórizs Sándor: A határőrség és a határőrizet újjászervezése 1956. november 4-ét követően. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, XXII. kötet. A hadtudománytól a rendészettudományig – társadalmi kihívások a nemzeti összetartozás évében. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, Pécs, 2020, 111–126. o.

2. A 29/1954. (V.5.) MT rendelet a Magyar Népköztársaság katonai ügyészi szervezetéről.
3. Uo. 26. §.
4. MNL OL HOP XIX-B-10, 1957. év, 14. sz. doboz, III/2-4. tárgykör, 363. folyószám, „Jelentés Hazaárulásról Kimutatás” (1957. 09.17.)
5. MNL OL HOP XIX-B-10, 1961. év 8. sz. doboz, III/2-3. tárgykör, 81. folyószám, „Feljegyzés: A Határőrségnél 1960. január 1-től a mai napig az alábbi hazaárulások történtek”
6. MNL OL HOP XIX-B-10, 1961. év, 7. sz. doboz, III/1. tárgykör, 52. folyószám, „Kimutatás az 1961. január hó 1-től szeptember hó 15-ig elkövetett hazaárulásokról”
7. MNL OL HOP XIX-B-10 1958. év, 13. sz. doboz.
8. A tanulmányban felhasznált információk a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) Lánglilium utcai gyűjteményéből származnak, ahol a Határőrség Országos Parancsnoksága (HOP), fennmaradt okmányai évekre bontva, bedobozolva várják a téma iránt érdeklődőket: Az okmányok jelzete: MNL OL HOP XIX-B-10.
9. MNL OL HOP XIX-B-10, 1952. év, 25. sz. doboz, VII/1. tárgykör, 1. folyószám, „Tárgy: Javaslat határőr ügyészi csoport szervezésére” (1952. 06. 19.)
10. Uo.
11. MNL OL HOP XIX-B-10, 1957. év, 23. sz. doboz, VII/1. tárgykör, 65 folyószám, „A határőr ügyészség állománytáblázata” (1956. 12. 19.)
12. MNL OL HOP XIX-B-10, 1958. év, 1. sz. doboz, I/1-2. tárgykör, 1. folyószám, Belügyminisztérium Határőrség országos parancsnokának 01. sz. parancsa, „Az önálló határőr katonai ügyészség megszüntetése” (1958. 01. 02.)
13. Uo.
14. Hautzinger Zoltán: A katonai büntetőjog fogalma és forrásai. Hadtudomány, 2008/e3, 1–8. o. <https://ojs3.mtak.hu/index.php/hadtudomany/article/view/6403/5042>
15. Sallai János: Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története. Hanns Seidel Alapítvány, Budapest, 2012
16. MNL OL HOP XIX-B-10, 1961. év, 7. sz. doboz, III/1. tárgykör, 4. folyószám, „Jelentés, 1960. december hó 22-én”
17. Uo.
18. Uo.
19. Uo.
20. Uo.
21. Uo.
22. Uo.
23. MNL OL HOP XIX-B-10, 1962. év, 8. sz. doboz, III/1. tárgykör, 25. folyószám, Szegedi Katonai Ügyészség, „Határozat a fegyelmi eljárásra utalásról” (1962. 01. 25.)
24. Uo.
25. MNL OL HOP XIX-B-10, 1961. év, 7. sz. doboz, III/1. tárgykör, 31. folyószám, „Tárgy: B J hőr. fhdgy. és tsai. elleni ügy” (1961. 05. 17.)
26. MNL OL HOP XIX-B-10, 1961. év, 7. sz. doboz, III/1. tárgykör, 15. folyószám, jelentés, „Tárgy: Fegyveresen hazaárulást elkövetni szándékozó BM hőr. megsemmisítése” (1961. 03. 24.)
27. Deák József: A Belügyi Szemle és az ideológiai háború a helsinki konferenciáig 1953–1975. In: Parádi József (szerk.): Ünnepi tanulmányok Gáspár László 65. születésnapja tiszteletére. Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, Budapest, 2015, 57–70. o.; Deák, József: The Psychological Struggle between East and West as Reflected in the Interior Review up to the

- European Safety and Cooperation Conference (1953–1975). Prague Papers on the History of International Relations, Charles University, Vol. 11, Issue 1., Prague, 2015.
28. MNL OL HOP XIX-B-10, 1961. év, 7. sz. doboz, III/1. tárgykör, 15. folyószám, jelentés, „Tárgy: Fegyveresen hazaárulást elkövetni szándékozó BM hőr. megsemmisítése” (1961. 03. 24.)
29. Uo.
30. MNL OL HOP XIX-B-10, 1957. év, 14. sz. doboz, III/2-4. tárgykör, 393. folyószám. BM Határőrség Katonai Ügyészség, határozat, „Tárgy: TJ határőr halálos balesete” (1956. 12. 12.)
31. MNL OL HOP XIX-B-10, 1961. év, 7. sz. doboz, III/1. tárgykör, 57. folyószám, jelentés (1961. 08. 05.)
32. MNL OL HOP XIX-B-10, 1962. év, 10. sz. doboz, III/3-4. tárgykör, 115. folyószám, „Fegyveres baleset és öngyilkosság” (1962. 10. 31.)
33. Uo., „Helyszíni szemlejegyzőkönyv”
34. Uo., jelentés, „Tárgy: Jelentés S N volt hőr. temetésén felmerült kérdésekről”
35. Uo.
36. MNL OL HOP XIX-B-10, 1962. év, 10. sz. doboz, III/3-4. tárgykör, 94. folyószám, levél, „Tárgy: Németh János zalaendrődi lakos fia halálának körülményeit kéri felülvizsgáltatni” (1962. 05. 14.)
37. MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 1. sz. doboz, I/1-2. tárgykör, 1. folyószám, Határőrség Országos Parancsnokának 1. sz. Utasítása, „Tárgy: Katonai ügyészségek által feltárt hiányosságok megszüntetése” (1963. 03. 06.)
38. élelmezés
39. Uo.